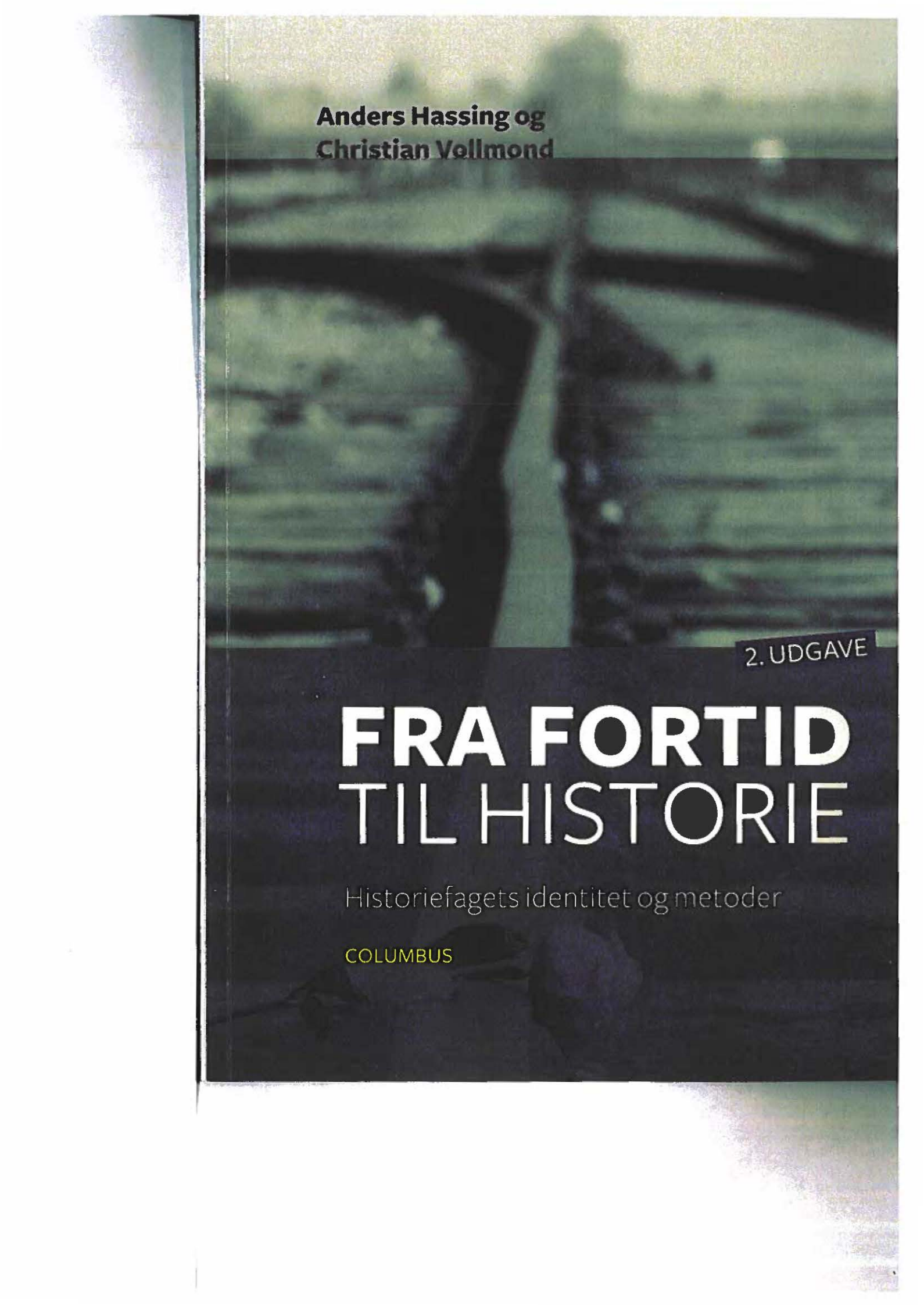

**Anders Hassing og
Christian Vøllmond**

2. UDGAVE

FRA FORTID TIL HISTORIE

Historiefagets identitet og metoder

COLUMBUS

Tidsskriftet
Skalks tids-
linje. Hvilke
overvejelser
om geografisk
afgrænsning
og periodise-
ring ligger der
bag?

landegrænser haft større eller mindre betydning. I andre tilfælde kan emnet netop føre til, at man fra starten fokuserer på områder, der er spredt geografisk. For eksempel hvis man vil lave en fortælling om dansk slavehandel eller Danmark i krig. Der kan være gode argumenter for både en snæver og en bred geografisk afgrænsning. Det afgørende er den historiske problemstilling.

Periodisering

Hvilken tid handler fremstillingen om? Afgrænsningen i tid er også afgørende for fortællingen. På hvilket tidspunkt starter den? Hvor når – og især hvordan – afsluttes den? Disse overvejelser hænger sammen med det, man i faghistorie kalder **periodisering**. Periodisering er vanskeligt, fordi noget altid fortsætter, mens andet holder op: I alle historier vil der være både brud og **kontinuitet**. Periodiseringen i en fremstilling kan man kortlægge ved at lave en tidslinje med de vigtigste begivenheder, der omtales.

* **Periodisering:**
En begrundet afgrænsning af et kortere eller længere tidsafsnit.

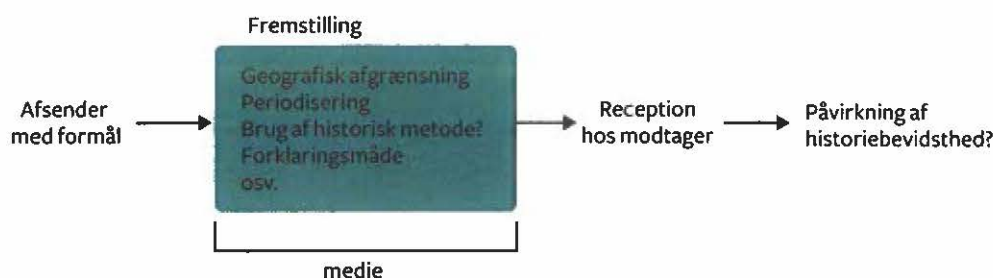
* **Kontinuitet:** At noget fortsætter.

Hvis man for eksempel vil fortælle om Anden Verdenskrig, er det oplagt, at det især er perioden fra de officielle krigserklæringer i 1939 til de officielle kapitulationer i 1945, der er interessant. Men hvad med optakten? Startede konflikten i virkeligheden i 1918 med fredslutningen efter Første Verdenskrig? Er Første og Anden Verdenskrig i virkeligheden én lang krig med en pause? Eller er det børskrakket i USA i 1929, nazisternes magtovertagelse i 1933, kampen mellem Sovjetunionen og Japan i 1937 eller noget helt tredje, der skal være startpunkt i vores fortælling? Og på tilsvarende vis med afslutningen. Kom den med Tysklands kapitulation? Med Japans kapitulation? Eller kan vi tale om, at Anden Verdenskrig havde så afgørende betydning også i årene efter 1945, at de skal tages med?

Hvordan man periodiserer, kan have store konsekvenser for, hvilken historie der fortælles. Hvis man stopper sin periode ved noget, der fremstår som henholdsvis positivt eller negativt, får man en historie om henholdsvis fremgang eller tilbagegang (se også kapitel 1 om historiesyn). Hvilke brud lægger man vægt på, når perioden skal afgrænses? Er der tale om et politiske, økonomiske, sociale eller kulturelle brud? Og på samme måde kan man overveje, hvad det er, der får perioden til at hænge sammen (det vil sige giver kontinuitet)?

Det er væsentligt at være opmærksom på, at det ofte først er i eftertiden, at en historisk periode får navn. Navngivningen af en

Figur 15 Model: Fremstilling af historie

En afsender (for eksempel en historiker, filminstruktør, lærer eller elev) formidler historie om en fortid. Reception er den måde, hvorpå modtagerne forholder sig til fremstillingen, som muligvis påvirker deres historiebevidsthed.

periode er netop en del af periodiseringen. Hvilken periodebetegnelse der vælges i en fremstilling, fortæller meget om afsenderens syn på den behandlede periode (tænk for eksempel på periodebetegnelser som "Den mørke middelalder", "Guldalderen", "de glade tressere" og "fattigfirserne").

Forklaringsmåde

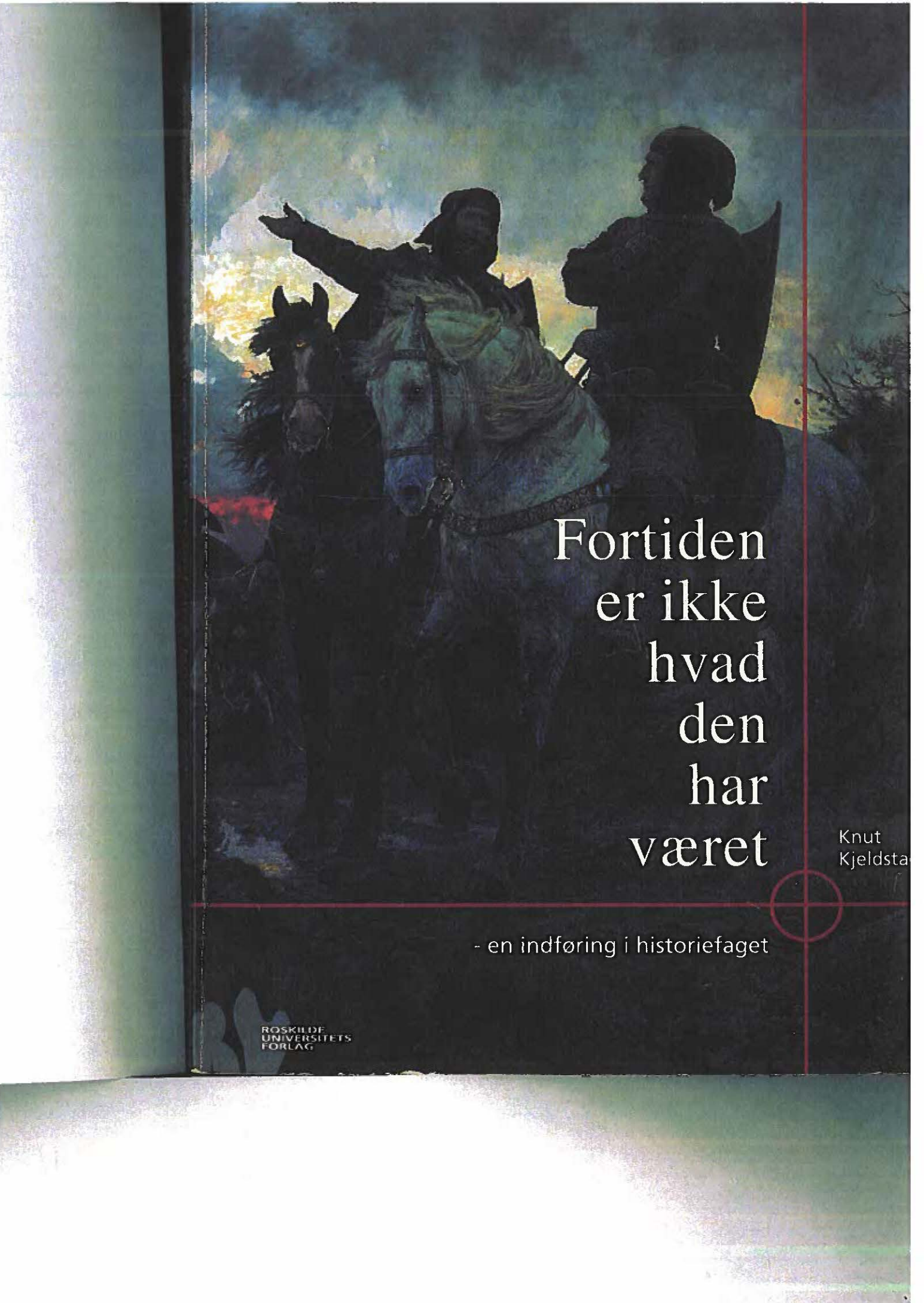
Tæt forbundet med periodisering er spørgsmålet om, hvordan en fremstilling forklarer historiske forandringsprocesser. Hvordan forklares, at noget ændrer sig, og er forklaringen overbevisende? Når fortid laves til historie, er det nødvendigt at skabe forbindelser og sammenhænge mellem kilderne og mellem de begivenheder, de omhandler. Uanset om vi har mange eller få kilder til belysning af nogle fortidige forhold, vil det altid være nødvendigt at lave nogle forbindelser, der kan gøre kilderne til en sammenhængende fremstilling.

For at forklare, at der udbrød krig, eller at mennesker begynder at leve på en ny måde, må vi lede i de kilder, der findes. Årsags-sammenhænge kan opdeles ud fra, hvilke fortidige forhold der menes at være afgørende. Man kan for eksempel lægge vægten på ideologier, sociale forhold, økonomien eller "store mænd" som værende afgørende for sammenhængene i en fortid. Var det den nazistiske ideologi, den økonomiske krise i 1930'erne eller personen Adolf Hitler, der var årsagen til Anden Verdenskrig? Oftest er der tale om en form for samspil mellem flere **faktorer**, og man kan i den forbindelse også med fordel skelne mellem de **bagvedliggende** og **udløsende faktorer**. Nogle faktorer er altså medvir-

* **Faktor:** Forhold, omstændighed eller påvirkning, der fører til et særligt resultat.

* **Bagvedliggende faktorer:** Det, der medvirker til, at noget kan ske.

* **Udløsende faktorer:** Det, der får noget til at ske.

Fortiden er ikke hvad den har været

Knut
Kjeldsta

- en indføring i historiefaget

ROSKILDE
UNIVERSITETS
FORLAG

Historikeren jager mønstre, tendenser. Særligt interesserede bliver vi hvis vi opdager udviklingstendenser, der synes at bevæge sig i samme retning eller samme takt; så vejrer vi en sammenhæng.

Men måske ser vi *ikke noget mønster*, men en række bevægelser hid og did, frem og tilbage. Så synes vi, udviklingen virker tilfældig. Nogle gange ser vi en *konstant tilstand*. Så mener vi, at her er der ikke sket nogen forandring. Eller vi kan se en *entydig, måske retliniet udvikling* i én retning. En påstand om en bevægelse af den art ligger indbagt i mange af de ord vi bruger for at betegne udvikling over tid. Nogle ord betegner tiltagende, stigende bevægelser, som fx 'modernisering' og 'industrialisering' eller 'forværring af levevilkårene' under den industrielle revolution. Vi kan også påvise en *bølgebevægelse*, svingninger. De typiske eksempler vil være gode og dårlige økonomiske tider. Eller vi mener at se en *cirkelbevægelse*, fx knyttet til årscyklussen i landbrugssamfundet.

Historikeren læser tidsserier og ser, når der kom vigtige ændringer. Den gode historiker mestrer at se og arbejde med flere bevægelser samtidigt i tiden. Han eller hun skelner mellem langtidstendenser til vækst eller sammentrækning og ser videre forholdsvis regelmæssige og gentagne svingninger omkring langtidstendensen og endelig kortvarige, specielle bevægelser som ikke gentager sig. Tag fødselstal: Under og efter Anden Verdenskrig steg fødselstallene i Skandinavien, efter en længere tid med tilbagegang. Mange mente at landene stod over for en ny stabil vækst i reproduktionen. Men det blev ret hurtigt klart at tallene blot viste en midlertidig stigning, bl.a. skabt af udsatte ægteskaber under krisen i mellemkrigstiden. Det ændrede ikke langtidstendensen mod færre fødsler pr. kvinde. Samtidig svingede tallene med årstiderne, som før. Meget ofte giver et langt snit gennem tiden et nyttigt perspektiv; man undgår nærsynethed.

Et spørgsmål, som optager historikere, er hvorvidt der var brud eller kontinuitet i en historisk udvikling. På spørgsmålet, om flere eller færre børn blev født, kan svaret blive entydigt. Men når det handler om sammensatte fænomener såsom okkupationstidens plads i nyere norsk – eller besættelsestidens i dansk – historie, kan man mene at der var flere bevægelser til stede på samme tid. Nogle vil betone at besættelsen var særegen, en afvigelse, en parentes i en historie, som vendte tilbage til det spor den havde løbet i før krigen. Andre vil lægge vægt på de lange linier tværs gennem krigen, at den norske sociale struktur var den samme bagefter som før, eller at krigen blot fik en forstærkende virkning på den linie i retning af øget politisk fællesskab mellem partierne, som fandtes allerede før krigen. Atter andre vil hævde, at okkupationen/besættelsen kom til at betyde et brud på mange felter, at der under og lige efter krigen blev skabt en ny accept af offentlige indgreb i økonomien, eller at krigen skabte en helt ny situation for bønderne ved at de slap af med deres gæld fra før krigen.

Spørgsmålet om brud og kontinuitet afgøres her af synsmåden, af hvad man lægger vægt på. Den franske historiker Fernand Braudel har ment, at der principielt findes forskellige tider, at fænomenerne i verden ikke følger den samme rytme, at vi ikke kan nøjes med et fysisk, kronologisk tidsbegreb. Den korte tid er begivenhedernes tid, tidsperspektivet for de hurtige hændelser fra dag til dag som eksempelvis i parlamentarisk politik. Den mellemlange eller konjunktuelle tid gælder fx for prisbevægelser eller for befolkningsudvikling. Den lange tid, *la longue durée*, som det hedder på fransk, er den strukturelle tid for fænomener som kan gøre sig gældende gennem flere hundrede år, fx klima og økologi, handelsveje, landbrugsmetoder i stabile samfund samt mentaliteter.

En følge af Braudels synspunkt er at fænomener, som sameksisterer kronologisk, kan være hvad der kaldes samfundsmæssigt 'usamtidige'. De repræsenterer forskellige tider. Nogle er 'gammeldags'; særlig tydeligt ser man det når verdensmarkedet fører tekniske nyheder ind i traditionelle samfund. En svaghed ved Braudels tanke om flere tider er, at den ikke viser hvordan fx økologi og politik hænger sammen. Men alligevel er det ofte nyttigt at tænke i lange og korte forløb. Langtidsudviklingen lægger en vis kurs til rette og er en nødvendig, men ikke tilstrækkelig, årsag til det der sker. Alliancepolitikken i Europa i slutningen af 1800- og begyndelsen af 1900-tallet disponerede for et begivenhedsforløb, hvor et angreb på én nation kunne trække de andre ud i krig. Hændelser inden for et kort tidsrum kan så udløse begivenheden, således som skuddet i Sarajevo åbnede for Første Verdenskrig (se kap. 17 om forklaringer).

Periodiseringer

At studere stabilitet og forandringer over tid indebærer at periodisere. Ved periodisering siger vi at et vist tidsrum var så forskelligt fra tiden før og tiden efter, at vi ser disse år som en afgrænset enhed. Med al sin mangfoldighed og sin indre udvikling fremstår perioden så ensartet, at vi behandler den samlet. Fænomener bliver da snarere set i sammenhæng med andre fænomener i perioden end som led i en fortløbende sekvens af begivenheder over tid. Formålet er pædagogisk: sådan er det lettere at fange historien. Men der ligger også her en underliggende tanke om at forskellige dele samvirker i en helhed.

Principperne for tidsregning af den art kan være meget forskellige. Folk i Smålenene (Østfold) delte efter folkelig tidsregning tiden ind efter krigene med Sverige – Gyldenløvefejden, kampene mod Karl 12. og tyttebærkrigen i 1743, hvor de norske afdelinger lå ved Skjeberg i et skovbryn med mange tyttebær. Og man var måske ikke så optaget af 1814. Det fæle uår 1812 brændte sig derimod fast i mands minde som 'det sorte år', naturligt nok i et samfund som var så udleveret til naturens svingninger. Middelalderens annalister inddelte verdenshistorien ud

fra de verdensriger som er beskrevet i Daniels bog (2,38-44) i Bibelen – det assyriske, det persiske og det græske. Det fjerde var det romerske. Dette strakte man senere så langt som muligt ved at postulere en kontinuitet frem til Karl den Store tidligt i 800-tallet og videre til Habsburgerkejserne fra 1200-tallet og fremover. Først i 1806 blev det tysk-romerske rige officielt opløst af den franske kejser Napoleon.

Mere eller mindre professionelle historikere har brugt forskellige inddelinger. Vi taler om 1920'erne og om det 14. århundrede. 'Hektohistorie' (hundredtals-historie) er dette ironisk blevet kaldt. Problemet er jo at 1800-tallets epoke i Europa så at sige begyndte i 1789 og sluttede i 1914 eller 1918 på samme måde som det af den britiske historiker Eric Hobsbawm er blevet sagt, at det 20. århundrede begyndte i 1917 – med den russiske revolution – og sluttede i 1989 med Berlins fald. Der findes også en tradition for at dele den nationale historie ind efter de forskellige politiske regimer eller kongers og statsministres regeringsår. Virksomhedshistorier deles somme tider ind efter direktørskifterne.

Det mest almindelige er nok kategoriseringer efter store nationale eller internationale politiske begivenheder. Dette er brugbart til mange formål, men ikke til alle. Mellemkrigstiden fra 1918 til 1940 i Norge var økonomisk set ikke én epoke. Tre skarpe kriser kan udskilles – de begyndte i 1920, 1926 og 1932. I industrien kan to faser påvises i denne tid – en fase, hvor problemer i den gamle struktur byggedes op, og en omdannelsesfase i 1930'erne som ændrede strukturen. Noget lignende gælder på mange måder for den danske industrielle struktur. Tilsvarende bør en lokalhistorie for en bygd i Norge ikke skrives efter skemaet 1814, 1884, 1905, 1940, 1945. Og i kvindehistorien kan årstallene 1884 og 1905 have en helt anden mening end den vi sædvanligvis lægger i dem: I 1884 blev Kvindesagsforeningen stiftet, og 1905 var det år hvor kvinder blev holdt uden for folkeafstemningen om opløsningen af unionen med Sverige.

Princippet må altså være, at man faseinddeler ud fra det konkrete fænomen man studerer. Et tidligt eksempel er skellet mellem stenalder, bronzealder og jernalder, som blev lanceret af den danske arkæolog Chr. Jürgensen Thomsen (1788-1861). Det videnskabelige kriterium for periodisering var her redskabsmaterialet. Kunsthistorikere inddeler i renæssance, barok, rokokko og klassicisme ud fra stil; men samtidig har man haft en teori om at stilen genspejlede en 'tidsånd', en bredere livsfølelse i perioden. Problemet med sådanne inddelinger er at de kan skygge for andre sammenhænge. I forhistorisk tid var udviklingen af landbruget meget vigtigere end de forskellige metaller i redskaberne. 'Renæssancen' var nok et åndshistorisk skifte i en elite, men der skete ikke noget med landbrugsproduktiviteten i denne tid, og det var den som styrede det store flertals liv i Europa.

Periodiseringer er ikke 'uskyldige'. Hvordan vi inddeler, hvad vi går *fra* og går *til* i en fremstilling bestemmer hvad 'fortællingen' kommer til at handle om. Faseinddelinger har altid implikationer. Når Christopher Keller omkring 1700 hentede renæssancehumanisternes begreb, brugt om århundrederne mellem antikken og den moderne tid – 'middelalder' (ca. 500-1500) – frem, fulgte deres værdistandpunkter med, humanisternes negative holdning til middelalderens 'mørke barbari'.

Hvis eksisterende periodiseringer spærrer for den indsigt man vil fremme, må man lave nye. Ud fra udviklingen på det politiske plan i samfundet delte Jens Arup Seip i *Fra embedsmannsstat til ettpartistat* (1963) nyere norsk historie ind i faserne "embedsmandsstaten" fra 1814, "flerpartistaten" fra 1884 og "etpartistaten" fra 1935 til 1945. I festskriftet til Seip, *Makt og motiv* (1975), var Edvard Bull optaget af et andet spørgsmål – nemlig folks råderet over deres egen hverdag og deres eget liv. Han inddelte derfor heller udviklingen i "husmændenes og bøndernes samfund" op til 1860, "kapitalismens frigørende fase" til 1920 og så "den organiserede kapitalismes epoke".

Inden for socialhistorien bruges ikke sjældent begrebet *kohort* som kronologisk inddelingsprincip; man studerer en gruppe mennesker, som har gennemgået en begivenhed på samme tidspunkt – militærtjeneste eller ankomst af første barn. Fødselskohorter er et specialtilfælde. Kulturhistorikere vil gerne bruge begrebet *generationer*, forstået som en gruppe mennesker, der har haft ligeartede *erfaringer*, især i de formende ungdomsår. '1848-ere' blev den gruppe kaldt, som havde deltaget i de demokratiske og nationale revolutioner og revolutionsforsøg dette år i Europa. I dag taler man om '68'ere' – efter året, hvor det såkaldte studenteroprør begyndte – for at betegne generationen, der var kulturelt og politisk aktiv fra midten af 1960'erne til slutningen af 1970'erne, hvor der skete store samfundsmæssige ændringer i den vestlige verden, ikke mindst inden for uddannelse og kulturliv og i forholdet mellem kønnene.

Hvordan kan vi sige, at en ny fase er indtrådt? Vi må først vise, at noget kvalitativt nyt er indtruffet og dernæst, at det nye ikke bare findes, men er til stede i tilstrækkelig mængde til at præge helheden. Én svale gør ingen sommer. Bilismen tog ikke til, da den første bil kom til landet.

Klare brudpunkter er også sjældne. At 'middelalderen' skulle vare eksakt fra det vestromerske riges fald i 476 indtil indianerne opdagede Columbus i 1492 finder de fleste vel urimeligt at mene. 'Den industrielle revolution' i England var en sammensat proces, som strakte sig over to generationer, fra omkring 1770 til omkring 1830. Første Verdenskrig sluttede derimod i 1918, 11. 11. kl. 11.00; flere soldater blev dræbt også den dag, men tidspunktet for våbenstilstanden blev rigtigt 'memorable'.